

LEXICONORDICA

28 · 2021

NORDISKE ORDBØKER OG NORMER

SÆRTRYK

NORDISK FORENING FOR LEKSIKOGRAFI

LexicoNordica 28 · 2021
Nordiske ordbøker og normer

Hovedredaktører
Sturla Berg-Olsen
Anna Helga Hannesdóttir

Redaksjonskomité
Anna Braasch
Kjetil Gundersen
Lennart Larsson
Harry Lönnroth
Ásta Svavarsdóttir

© 2021 LexicoNordica og forfatterne

Omslag og sats: Laurids Kristian Fahl
Trykk: Tarm Bogtryk a-s, Danmark

LexicoNordica trykkes med økonomisk støtte fra
Nordplus Nordens Språk

ISSN 0805-2735
ISSN 1891-2206 (online)

Innhold

Sturla Berg-Olsen & Anna Helga Hannesdóttir
Nordiske ordbøker og normer9

Tematiske bidrag

Sturla Berg-Olsen
«Kálhue skal takast ut av rettskrivinga.» Norm og usus i de norske standardordbøkene 17

Kristian Blensenius, Louise Holmer & Emma Sköldberg
SAOL 14 som rättesnöre – diskussion kring den senaste upplagan39

Riina Heikkilä & Tarja Larsson
Sverigefinskt terminologi- och ordlistearbete – från 1970-talet till idag 59

Helga Hilmissdóttir
Talspråkskorpusar, diskurspartiklar och lexikografi79

Ola Karlsson
Lesserwisser, lårs kav och läppstiftseffekt – presentation och problematisering av urvalskriterierna för den svenska nyordslistan101

Ari Páll Kristinsson
Et indblik i islandsk deskriptiv og præskriptiv leksikografi: Importord i to nye digitale islandske ordbøger 121

Jóhannes B. Sigtryggsson

Nogle tanker om normering og den islandske
retskrivningsordbog..... 139

Ikke-tematisk bidrag

Henrik Køhler Simonsen

Strategiske overvejelser for nordisk leksikografi163

Anmeldelser

Brita Ramsevik Riksem

Bokmål-nynorsk ordbok: Beint fram er kortast, men ikkje
alltid lettast 189

Eva Thelin

Fyra svenska dialektordböcker på nätet..... 207

Meddelelser

Carl-Erik Lundblad

Minnesord om Hans Jonsson..... 223

Hanne Lauvstad

Rapport fra styret for Nordisk forening for leksikografi..... 227

Redaksjonelt..... 233

Lesserwisser, lärskav och läppstiftseffekt – presentation och problematisering av urvalskriterierna för den svenska nyordslistan

Ola Karlsson

Every year, The Language Council of Sweden and the magazine *Språktidningen* publish a list of new words and expressions that are spread among the general public and in the media. This article presents, and problematizes, the criteria for word selection in the list. Some emphasis is given to criteria which are common with lexicographical judgments in more traditional dictionaries, e.g. the treatment of controversial and politicized words. Other criteria concern dealing with newly-formed compounds, English loan words, and slang and informal expressions. At the end, the article discusses further improvements of the criteria in order to make them as transparent and scientifically grounded as possible.

1. Inledning

Språkrådet och dess föregångare Nämnden för svensk språkvård och Svenska språknämnden har ända sedan starten på 1940-talet excerperat och förtecknat nya ord och uttryck, och det har alltid varit ett viktigt inslag i det språkvårdande arbetet. Syftet är inte minst att kunna svara på frågor om nya ord som ställs till vår språkrådgivning och att följa svenskans utveckling i ordbildningsmönster och ordförråd.

Insamlingen av nyord sker fortlöpande genom tidningar, tv och radio, men även på inhemska och utländska webbsidor om nyord och via Språkrådets nätverksgrupper och tips från allmänheten. Dessutom görs särskilda riktade sökningar i textarkiv som Mediearkivet (Retriever u.å.) och med Språkbankens sökverktyg

Korp (Språkbanken u.å.), även för frekvens och ålder, liksom i vanliga söktjänster på nätet och i sociala medier som Facebook och Twitter. I sökningarna används i huvudsak metalingvistiska sökuttryck som *nyord*, *nytt uttryck*, *så kallad*, *nyspråk* osv.

Nyordsarbetet har bland annat resulterat i tre nyordsböcker och ett nyordsläromedel. Sedan 1986 publiceras årligen även en särskild nyordslista, och från 2013 och framåt har listan getts ut i samarbete med tidskriften *Språktidningen*, i dag med undertecknad och Anders Svensson från *Språktidningen* som redaktörer. Den senaste listan publicerades i december 2020 (Karlsson & Svensson 2020).

Syftet med listan är att visa upp ett litet urval av ord som speglar året som gått och som illustrerar aktuella ordbildningstendenser. Listan pekar samtidigt på vikten av språklig kreativitet och på hur och var nya ord uppkommer. Det blir därmed även en påminnelse om allas ansvar att bilda nyord; det gäller inte minst sådana som fyller en semantisk lucka, där det saknas bra ord sedan tidigare. Men framför allt har nyordslistan visat sig vara en bra ingång till att väcka diskussioner om språk och ordbildning i de breda folklagren. Och därmed, indirekt, skapa uppmärksamhet för Språkrådet och den svenska språkvården allmänt. Med runt 200 medieinslag i tv, tidningar och radio vid publiceringen av den årliga nyordslistan i december är det vår ojämförligt viktigaste reklampelare.

I denna artikel presenteras urvalskriterier och det som kan liknas vid lexikografiska bedömningar i arbetet med den svenska nyordslistan, och de kommer delvis att jämföras med motsvarande principer i traditionellt ordboksarbete. Här görs även en kort jämförelse med motsvarande bedömningar i andra nordiska nyordslistor.

I avsnitt 2 tar jag först upp frågor som är något mer specifika för arbetet med nyordslistorna: Kan ett gammalt ord som plötsligt får kraftigt ökad frekvens benämnas nyord, eller ett äldre fackspråkligt ord som glider in i allmänspråket? Sedan behandlas avvägningar som är något mer överlappande med traditionellt

ordboksarbete: Ska ord som varit relativt frekventa de senaste åren men som uppenbart har låg överlevnadspotential tas med?

Artikelns ämne är i mycket framsprunget ur de senaste årens arbete med att göra urvalskriterierna för nyordslistan mer metodiskt och medvetet utformade (i Språkrådets bredare nyordsexcerpering utanför listan kan urvalskriterierna vara mer generösa). Den diskussionen är viktig eftersom urvalsprinciperna får en sådan medial exponering vid listsläppet varje år, vilket normalt inte sker med vanliga ordböcker. Men listorna skapar även diskussion om varför vissa ord valts och inte andra. Tydliga kriterier gör det lättare att motivera valen gentemot utomstående. Och det förenklar diskussionerna internt när 150–200 listkandidater ska bantas ner till de 35–40 i listan. Men kriterierna behöver bli mer explicit formulerade, både internt och externt, och de behöver bli mer vetenskapligt underbyggda.

Presentationer av urvalskriterier görs även i andra nyordssammanhang. I inledningen till *Deutsches Neologismenwörterbuch* (Quasthoff m.fl. 2007:9–10) nämner författarna t.ex. att orden ska ha en viss minimifrekvens och frekvensökning de senaste fem åren och vara spridda i allmänspråket. Ser vi till de andra skandinaviska ordlistorna finns vissa allmänna urvalskriterier publicerade för den danska listan respektive nyordsboken (Nørby Jensen 2017). För ”årets ord” i Norge ger Våge & Andersen (2014:25ff.) en längre presentation, där kriterierna är språklig kvalitet (orden följer etablerade mönster), kreativitet och estetik samt ordens överlevnadskraft.

2. Urvalskriterier för nyordslistan

2.1. Syfte och omfång påverkar urvalet

Det första som påverkar urvalskriterierna är syftet med listan, och detta skiljer sig åt mellan olika länders nyordslistor. Oxford

Languages nyordslista, den internationellt kanske mest omtalade, är t.ex. en rent frekvensbaserad lista över trendande ord. En sådan lista riskerar då att innehålla en del rätt gamla ord som fått nytt liv, och en hel del av de faktiska nyorden är dagsländor med hög frekvens under en kort period. Både i den listan och i andra listor är det vanligt att fokus i presentationstexter mer ligger på samhällsfenomenen bakom orden. Den svenska listan försöker ha ett större språkvårdsfokus på själva orden och ordbildningen, och ambitionen är att orden ska belysa aktuella ordbildningsmönster och främja språklig kreativitet och nyordsskapande (jämför Våge & Andersen 2014:27ff.). Nyordsarbetet är därför i första hand en del av vårt språkvårdsuppdrag.

Vi vill samtidigt ha variation i ordbildningstyper (teleskopord, förkortningar, eponymer etc.) och lånord, liksom i ordklasser (inte bara substantiv) och konstruktioner (gärna någon fras, som *platta till kurvan* 2020¹). Dessutom ska listan ha en spridning i textgenrer och samhällsrelaterade sakområden (politik, miljö, it, sport, kultur etc.). Och även om de språkliga perspektiven är viktigast, ska den precis som andra nyordslistor avspegla samhällsdebatt, aktuella händelser och året som gått.

En ytterligare ram är längden på listan. De flesta nyordslistor internationellt och i övriga Norden är relativt korta med runt 10 ord, ibland bara ett enda ”årets ord” och några få presenterade kandidatord. Den svenska listan med runt 40 ord är internationellt sett alltså lång, vilket ger oss goda möjligheter både att lyfta olika språkliga perspektiv och att skapa diskussion kring orden.

Slutligen påverkas urvalet rimligen av hur begreppet nyord definieras, men i listarbetet följs den ganska vida definition som Agazzi (2015:7) formulerat om att det är ”dels ord och uttryck som vid en viss tidpunkt inte kunnat beläggas tidigare, dels redan ex-

1 Årtal efter ett uttryck anger publiceringsår för den nyordslista som uttrycket publicerats i. Förklaringar till väletablerade uttryck har utelämnats. De kan annars slås upp för respektive år på <isof.se/nyordslistor>.

isterande 'äldre' ord och uttryck som fått ny användning eller ny betydelse eller ökad användning”.

2.2. Genomskinliga sammansättningar undviks

Produktiva ordled lyfter vi gärna fram, som (*ro*)*bot* (*genusrobot*, *porrbot*, *duschrobot*), *skuld* (*integrationsskuld*, *klimatskuld*, *vårdskuld*) och *tech* (*tecklash*, *techberoende*, *foodtech*) på senare år, men då bara i en ordbildningskommentar i den kompletterande nyordskrönikan. Vi lägger i regel inte till sådana ordbildningsexempel i själva nyordslistan. På de grunderna togs t.ex. *surfskam* inte med i 2020 års lista eftersom vi tidigare haft med *flygskam* och omtalat det produktiva ledet i coronauttryck som *hostskam* och *maskskam*.

Nya sammansättningar av befintliga led är samtidigt ofta för genomskinliga för att vara intressanta: *elsparkcykel*, *flyktingstängsel* och *övergångsbudget* är tidigare listkandidater som fallit bort av det skälet. Var gränsen till det lite mer lexikaliserade, abstrakta eller metaforiska går är dock inte lätt att avgöra. *Källtillit 2019* kan uttolkas rent beskrivande som 'tillit till en källa', men det togs med för att det snarast bedömdes stå för ett vidare begrepp om 'vikten av neutrala nyhetskällor i en tid av fake news'. Mest tacksamt är det att bedöma och införliva tydligt metaforiska ord, som *popcornhjärna* ('hjärna utsatt för flera olika sinnesintryck samtidigt') 2019 och *zombiebrand* ('eldsvåda som övervintrar under snötäcke och blossar upp till våren') 2020.

Även i det traditionella ordboksarbetet förekommer ibland denna avvägning, där vissa sammansättningar blir egna uppslagsord, andra bara exempel under huvudordet. Inför en ny upplaga rensas också många sammansättningar bort, antingen för att de anses vara föråldrade eller för genomskinliga, vilket förklaras i inledningen till *Svenska Akademiens ordlista 14*:

Den senare kategorin kan illustreras med ord som *oljafabrik*, *spånplattfabrik*, *rymdverksamhet* och *spionageverksamhet*. Dessa ord [...] tillför knappast särskilt mycket utöver att illustrera att tusentals substantiv kan kombineras med *fabrik* och *verksamhet*. [...] Det kan nämnas att sådana utmönstringar av helt genomskinliga sammansättningar också gjordes mellan nionde och tionde upplagan. (SAOL XVI)

Andra nyordslistor och nyordstjänster kan vara mer benägna att publicera sådana nya sammansättningsexempel, som då ofta är mycket tillfälliga bildningar. *Isvakspoet*, *näverbesatt*, *omänsklighetskultur*, *rekreationsknarka* och *snabbwhiskey* är t.ex. typiska exempel som lyfts fram på Twitterkontot *Dagens nya ord* (Sjöberg u.å.).

2.3. Nyord ska vara nya, men frekvens avgör

Ett givet första kriterium för ett nyord är att det är nytt, eller en ny betydelse av ett äldre ord (se nedan). I listan får ordet gärna ha uppstått under det gångna året, och så är det i regel för ca 20 procent av orden. Men flertalet ord har snarast uppstått eller blivit vanligare de senaste 2–5 åren. Så hur gamla kan orden vara?

Det förekommer att ord tas med som vi hittar mediebelägg på sedan drygt 10 år tillbaka, om de haft låg frekvens under flertalet år för att de senaste två åren ha blivit mycket vanligare; det gäller t.ex. *superspridare* 2020. Ord som däremot har ca 5–7 år på nacken och bara ökat marginellt, sorteras bort; det diskvalificerade t.ex. *kulturkristen* ('som firar kristna högtider utan att själv vara troende') 2018.

Ett specialfall här är äldre fackspråkliga ord som plötsligt exploderar i allmänspråket och därmed blir nyord för den breda allmänheten (jämför även Grønvik 2018). I 2020-listan kvalade flera sådana medicinska ord in, som *klustersmitta* och *R-tal*. När vi tittar

på förstaårsbelägg för sådana ord är det följaktligen medietexter och allmänspråkliga sammanhang vi utgår från, inte fackspråkliga.

I undantagsfall kan även fenomenet bakom ordet vara så gammalt att ordet ifrågasätts som nyord. *Lårskav* från 2018 är naturligtvis ett urgammalt fenomen, men det har faktiskt inte funnits något etablerat ord i allmänspråket för det – förrän *lårskav* myntades runt 2013 och därmed gav upphov till en marknad för *lårskavsdeo* och *lårskavsbyxor*.

Att välja in gamla ord i listan har visat sig svårt att förklara pedagogiskt. Fram till för några år sedan angavs förstaårsbelägg för alla ord i listan, men det väckte så många frågor och kritiska kommentarer om huruvida ord var nya eller inte att vi till slut valde att ta bort den uppgiften.

2.4. Nyord i form av nya betydelser väcker kritik

Ett relativt ovanligt inslag i listorna är att en ny eller mer specifik betydelse av ett redan etablerat ord tas med som nyord. Sådana nya betydelser väcker ofta kritik från allmänheten, och det finns starka folklingvistiska föreställningar om att ord normalt bara har *en* betydelse. Den kritiken har till och med riktats mot homografer som dans- och rörelseverbena *flossa* 2018 och *dabba* 2017, där det redan finns homografer med betydelsen 'vävsätt för vävnad med lugg' respektive 'göra bort sig'. Det är en så stor pedagogisk utmaning att få människor att betrakta det de uppfattar som "nya betydelser av gamla" ord som nyord att vi ibland undviker att ta med dem. Ju mer lexikaliserade sådana nya betydelser av ord är, som med den nya betydelsen av *döstäda* ('ständigt slänga saker som en livsstil') 2017, desto lättare blir det ändå att motivera införlivandet av dem.

2.5. Nyordens etableringsgrad varierar

Som vi såg tidigare kan en plötslig frekvensuppgång spela in i valet

av ord. Men självfallet påverkas urvalet även av den totala frekvensen för ett nyord. Vi ser gärna att ordet ökat tydligt under året eller de senaste åren, vilket i sig tyder på en viss etableringsgrad. Det undersöker vi genom sökningar på alla ord i vanliga sökmotorer och i arkiv över medietexter.

I undantagsfall är ett ord relativt nymyntat så att det inte hunnit få så många belägg. Det kan också vara ett ord som är intressant i innehåll eller ordbildning som vi gärna vill få med. Vi kräver då i princip ändå ett tiotal unika belägg som minimigräns, men helst betydligt fler. Den minimigränsen hade inte nyorden i listorna fram till ungefär 2014.

I en nyordsbok kan det finnas krav på större etableringsgrad, och i t.ex. *Nye ord i dansk* (u.å.) finns en explicit treårsregel: ”Et nyt ord skal som hovedregel have overlevet i mindst tre år inden det kommer med i NOiD” (Nørby Jensen 2017). Vi ser också gärna att orden på listorna är etablerade i bruket, och i praktiken är många av dem det: ca en tredjedel av orden hamnar senare i SAOL enligt en undersökning av Svensson (2017) för perioden 2007 till 2014. Samma hållning intar man i det norska listarbetet (Våge & Andersen 2014:32).

Ibland finns i nyordslistan ändå ord som säger mycket om året eller har en intressant ordbildning trots att de i sig är dagsländor, i regel eftersom fenomenet bakom är övergående. Det gällde t.ex. *fidget spinner* (’fingersnurra’) 2017, som vi ändå uppfattade som särskilt utmärkande för det året. I regel undviks dock uppenbara dagsländor, och i utgallringen 2020 försvann t.ex. *Megxit* (av *Meghan exit*) av det skälet.

Trots etableringsambitionen är en vanlig kritik mot listorna att orden inte är tillräckligt etablerade, och därmed inte heller begripbara för alla; de uppfattas då ofta som exkluderande och journalist-interna. Flera sådana exempel omnämns i Karlsson & Karlsson (u.å.), där attityder till språkvård i allmänhet och Språkrådet i synnerhet redovisas:

Thank God new words entering the ENGLISH language has to be in popular use for five years before they are even considered suitable for inclusion in the Oxford English Dictionary. (*The Local* 29 december 2011.)

Vid en närmare titt undrar man vad det är för människor som sitter i Språkrådets nyordsgrupp. Ord som post-it-krig, lunchdisco och surdegshotell är tydligen nämnvärda. De berör kanske främst trendkänsliga innerstadsmäniskor som 'jobbar med media'. (*Södermanlands Nyheter* 28 maj 2012.)

Rimligen har överlevnadspotentialen i våra nyord ökat de senaste åren i takt med att vi ökat kraven på frekvens och etablering. Samtidigt har det funnits kritik mot att SAOL-redaktionen ibland lite för lättvindigt plockat in nyord från våra listor i de senaste upplagorna, trots tveksam överlevnadspotential. ”Vi har alltid tittat på nyordslistan. Den är en stor händelse i Språksverige och den är en god källa till nya SAOL-ord. [...] Vi försöker undvika dagsländor, men vilka de är kan man aldrig veta med säkerhet”, som Louise Holmer förklarar i en artikel i *Språktidningen* (Svensson 2017). En hel del av de nyord som tas med i SAOL försvinner till nästa upplaga, och i vissa fall har orden nästan fallit ur bruk redan när de tas med, som *betalskugga* ('bristande nätverkstäckning som omöjliggör kortbetalning') från 2013-listan när det kom in i SAOL 2015.

De mer tillfälliga ord som kvalificerar sig för nyordslistorna, eller de nyordsböcker vi gett ut med ca 15 års mellanrum, blir förstås samtidigt ett sätt att uppmärksamma ord som annars inte kommer att ta plats i några ordböcker. Och det kan ses som en av språkvårdspoängerna med nyordsarbetet. Enstaka ord kan möjligen dyka upp i slangordböcker eller i en framtida SAOB. Men det allra mesta kommer bara att finnas i vårt nyordsmaterial. Ambitionen är därför att framöver göra listorna, nyordsböckerna och

Språkrådets gamla kortregister över nyord digitalt tillgängliga och sökbara i en samlad databastjänst.

2.6. Smala ord, namn och fraser faller oftast ifrån

Orden ska inte vara för fackspråkliga eller på annat sätt för smala, t.ex. bara användas av eller om en viss person eller grupp. I utgallringen 2020 försvann därför *solastalgi* ('saknad efter geografisk hemvist sedan den genomgått negativa förändringar') som starkt förknippas med upphovspersonen Glenn Albrecht. I andra fall brukar utgallringen gälla fackuttryck som är för lite del av allmänspråket. Ord som bara används lokalt eller regionalt i landet undviks också, även om det kriteriet inte alltid är så lätt att kontrollera i medietexter. Samma smalhetskriterium redovisas i Quasthoff m.fl. (2007) där t.ex. "Eigennamen und Zusammensetzungen mit Eigennamen" och "Regionalismen" sällas bort, men också på Dansk Sprognævns nyordssidor (Dansk Sprognævn u.å.), där problemet att dra tydliga gränser påtalas:

At trække en grænse mellem henholdsvis fagsprog, slang, gruppesprog, aldersbetinget sprog over for almensprog er dog problematisk. Det kan afhænge af det kildemateriale som er tilgængeligt, og de supplerende undersøgelser man kan foretage, men er i sidste ende redaktørens skøn.

Precis som i de flesta nordiska ordböcker faller namn och namnliknande benämningar bort. Var gränsen för de senare går är dock inte alltid självklart. *GDPR* (General Data Protection Regulation, Dataskyddsförordningen) var på allas läppar 2018 men valdes bort som namn på en förordning, och *Black lives matter* bedömdes 2020 som namn på en rörelse. *Metoo*, eller *#metoo*, togs däremot in 2017 i egenskap av välspredd hashtag och symbol för en global samhällsfråga, trots att det också kunde ses som benämning på en rörelse.

Avledningar och sammansättningar av namn är i regel oproblematiske, som *Tintingate* 2012 ('debatt om borttagande av Tintalbum som har kolonialt perspektiv'). Men det är inte alltid självklart att lyfta fram sådana bildningar, om de t.ex. kan skada eller främja ett varumärke. Det senare kunde ha spelat in i valet av *Zoombombning* ('intrång av objuden deltagare i videomöte') 2020, men vi bedömde att ordet kunde referera även till videotjänster allmänt (och ev. borde skrivas gement).

Fraser, citat, ordspråk och talesätt hamnar i princip inte i listorna, men ibland kvalificerar sig verbfraser som *parkera bussen* ('spela defensivt och försvara det egna målet') 2014.

2.7. Känsliga och nedsättande ord är problematiske

Ord som på olika sätt uppfattas som känsliga, kontroversiella eller politiserade undviks numera i listan, hur intressanta ordbildningarna än är. Det normativa handlar därmed på sätt och vis ofta mer om urvalet av ord i listan än om ordens form. Sådana avvägningar förekommer även i vanliga ordböcker, vilket bl.a. redaktionen för *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009, hädanefter SO) uppmärksammat i flera seminarier och artiklar de senaste åren (se t.ex. Petersson & Sköldberg 2020).

Ett exempel i nyordslistan är avledningar av namn som kan vara känsliga just för att de pekar ut företag, personer eller orter på ett negativt sätt, som *terja* 2010 ('manipulera foton', bildat till fotografen Terje Helleø). Det kan också röra ord som kan uppfattas nedsättande för grupper, som *dampa* 2007 ('vara bråkig och störande'). I urvalet 2019 försvann *åsiktstourettes* ('förmåga att ständigt göra kontroversiella uttalanden') bl.a. för att det kunde uppfattas negativt av personer med Tourettes syndrom.

Andra ord ger uttryck för eller kan associeras med vissa politiska eller värderande uppfattningar. Det tydligaste exemplet är invektiv som används om meningsmotståndare på den politiska

skalan, som *batikhäxa*, *vänsterbliven*, *blåbrun* och *fiskmåshögern* – ord som personer uppvaktat oss om att ta med i listan med argumentet att de är frekventa.

Påtryckningar från språkaktivister som vill att vi genom orden stödjer en viss sakfråga har vi i princip sluppet. Men just för att sådana sakfrågor ofta diskuterats mycket i medierna, finns en del ord som speglar ”aktivistdebatter” med i listorna. Klimatfrågan avspeglades i ord som *klimatnödläge* 2019 och debatten om mansrollen i *mansplaining* 2015 och *kanskeman* (’man som inte vill engagera sig fullt ut i ett förhållande’) 2020. Allmänheten tolkar därför ibland listorna som ”vänsterpropaganda”. Flera sådana exempel redovisas i Karlsson & Karlsson u.å. (här om orden *cisperson*, *icke-binär* och *rasifierad*):

Det är inte en produkt av en överkänslig fantasi att konstatera att dessa ord, och ytterligare ett knippe på nyordslistan, har sin hemortsrätt i radikal akademisk nyvänster. (*Norrköpings Tidningar* 2 januari 2012.)

Men efter en genomläsning av Språkrådets presentation av de nya orden är det inte mer än att man undrar om det är en statlig myndighet eller en vänstertankesmedja som har fått i uppgift att sammanställa listan. (*Barometern* 31 december 2014.)

Att rapportera ordförekomst är dock inte detsamma som att främja en viss sakfråga. Och om sakfrågor om t.ex. klimat och könsroller exponeras i listorna, står vi i likhet med andra myndigheter bakom samhällsmål som ökad jämlikhet och människors lika värde – det som kallas den demokratiska värdegrunden.

I vanliga ordböcker med en mer deskriptiv ambition kan man vara mer tillåtande mot känsliga ord, som Sköldberg (2018) förklarar:

SO syftar på samma gång till att spegla det faktiska språkbruket och redaktionen kan inte låtsas som att vissa belastade ord (t.ex. *bög, hora, invalid, ras* och *zigenare*) inte förekommer i samtida texter [...]. Principen är således att ord som har en viss förekomst i moderna texter ingår. Det betyder dock inte att laddade ord okritiskt återges eller används vid beskrivningen av andra uppslagsord [...].

Ser vi till de andra skandinaviska nyordslistorna liknar ordurvalet på många sätt varandra, även om det i den norska respektive den danska listan inte finns något explicit angivet om hur känsliga ord hanteras. Det är dock tydligt att man i den norska listan har en mer deskriptiv hållning än i den svenska. Ordet *imamsleiking* ('inställsamhet mot muslimer') har t.ex. getts följande kommentar:

Ordet er først og fremst viktig fordi det gir et tydelig signal om at norsk politisk debatt har gått over i et høyere gir, hvor spissformuleringer og negative karakteristikker blir stadig vanligere. (Språkrådet 2017)

Samma deskriptiva hållning intar Oxford Languages (2020:9) när de i sin rapport nämner att *plandemic* (av *planned pandemic*) används av konspirationsteoretiker, men ändå väljer att ta med ordet.

I den danska listan finns ungefär samma "kulturord" som i den svenska listan, som *cancel culture* ('att beröva personer med kontroversiella åsikter sin plattform i offentligheten') och *hyggeracisme* ('smygrasism') (Heidemann Andersen, Rathje & Skaft Jensen 2020). Men där finns även ord som hade setts som olämpliga i den svenska listan, som *klimatosse* ('person som engagerar sig [för mycket] i klimatfrågan') 2019 och *havfruelår* ('kroppstrend där låren rör vid varandra') 2016. En delförklaring kan vara ett något större fokus på ungdoms- och vardagsord i den danska listan.

2.8. Kvoten vardagliga ord hålls nere

Utgångspunkten är att flertalet ord ska vara relativt neutrala också i den meningen att de inte är alltför vardagliga, som rena slang-, dialekt- eller talspråksuttryck, eller så kallade lustifikationer med humoristiskt syfte. Hur det ska bedömas och var gränsen går är dock inte alltid självklart. Vi var t.ex. tveksamma till *lesserwisser* ('mindre vetande person som förklarar något för någon som vet mer') 2020 men tog ändå med ordet eftersom det ökat i användning och säger något om dagens samhälle.

Teleskopord tycks vara en växande ordbildningstrend, och de är tacksamma att lyfta fram som exempel på en specifik ordbildningskategori, men många av de orden kan automatiskt upplevas som vardagliga. Det gäller t.ex. bildningar som *svemester* (*Sverige* + *semester*) 2009 och *plogga* (*plocka skräp* + *jogga*) 2017, vilka vi också var något tveksamma till av det skälet.

Även om utgångspunkten för excerperingen i textarkiv och korpusar i huvudsak är medietext och neutral sakprosa, vill man i både nyordslistor och ordböcker samtidigt ha viss bredd i stilgenrer och språkbruk. Vi har varje år medvetet försökt få med något ord särskilt inom kategorierna ungdoms- och slanguttryck, för att tilltala även yngre. Exempel är *simp* ('inställsam person') 2020, *cringe* ('pinsam') 2017 och *gäri* ('tjej') 2014. För att hitta excerpter för sådana ord behöver vi ofta gå utanför medietexterna och söka i textkorpusar med texter från bloggar och sociala medier.

Att ta med vardagliga ord kan fylla ett tomrum mellan etablerade ordböcker och rena slangordböcker, och det blir indirekt ett sätt att främja ord som främst förekommer i talspråk. Även i ordböcker som SAOL och SO finns emellanåt tankar på breddning av genrer och sökningar (se Sköldberg 2016:125), också i talspråksdatabaser, särskilt i dag när det finns så mycket större korpus- och sökmöjligheter och där helt elektroniska ordböcker kan få betydligt större omfång än tryckta. Dansk Sprognævn har nyligen

upprättat en talspråkskorpus på 530 000 ord från flera säsonger av tv-serien *Ex on the beach* där ett av syftena är att excerpera nyord som är intressanta att föra in i deras nyordslista. Det gäller både vanliga allmänspråkliga ord, ungdomsuttryck och engelska lånord. Korpusen beskrivs i en artikel som just ”et glimrende supplement til vores øvrige datakilder som fx vores aviskorpus” (Rathje & Heidemann Andersen 2021).

2.9. Försvenskningar av engelska lånord lyfts fram

Det är många engelska ord som ger avtryck i nyordslistorna, vilket väcker kritik från allmänheten. ”De engelska lånen beskrivs ofta som onödiga och trendängsliga”, som Svensson (2020) konstaterar efter att ha gått igenom alla listor från 1986 och framåt, och reaktioner på dem. Det är dock rimligt att spegla det faktiska bruket med alla engelska lån, liksom det är naturligt att vi i svenskan tar in främmande ord för nya fenomen först; senare försvinner de ofta eller får en mer svensk benämning. Den stora andelen lånord har också att göra med en ökad globalisering av ordflödet. Det syns tydligt i olika nyordslistor världen över när man går igenom dem och jämför, där samma ord ofta dyker upp på många listor i olika länder.

Trots detta försöker vi hålla nere antalet och sovra bort några av de engelska listkandidaterna. Exempel på det 2020 var *läppstiftseffekten* (’försäljningsökning av kosmetika i kristider’), där den engelska formen (*the lipstick effect*) visade sig vanligare i svenska texter och fenomenet var något smalt.

Dessutom premieras översättningslån, som *krympflation* (’minskning av innehållet i förpackning utan motsvarande prisminskning’) 2020 av engelska *shrinkflation*, och vi försöker medvetet få med ord från andra språk, som sydkoreanska *mukbang* (’ätvideo’) 2016 och japanska *ikigai* (’upplevelse av att tillvaron är meningsfull’) 2019.

För de engelska direktlånen lyfts också försvenskade former fram i den mån de finns. Det görs ibland även när de är mindre vanliga än de engelska formerna, men de får inte vara alltför få. Det är alltså en frekvensavvägning där vi normerar stavning, böjning och ordbildning, men inom rimliga gränser. 2017 valdes t.ex. för engelskans *dab* (en dansrörelse) det i svenskan mindre vanliga verbet och stavningen *dabba* just för att premiera en svenskare form. Och 2020 lyftes stavningen *mjuta* ('stänga av mikrofon') fram, trots att den hade få belägg i bruket. Men dels var andra stavningar också lågfrekventa (*mute*, *muta*, *mutea*), dels löser stavningen *mjuta* problemet med ordslut på stumt *e* (jämför *tejpa* hellre än *tapa/tapea*). I Våge & Andersen (2014:27) konstateras som jämförelse att anglicismer inte gärna tas med i den norska nyordslistan men att förnorskade former är mer välkomna.

Vi påtalar i regel formvalet i en särskild efterföljande kommentar till ordet i listan. I detta ligger en sammanvägning mellan språkvårdens normering i historiska mönster och regler, språkbruket och språkbrukarnas förväntade mottagande. Huruvida de försvenskade formerna i en nyordslista kommer att slå igenom eller inte är svårt att veta, men facit är att många inte är särskilt framgångsrika, som Svensson (2020) slår fast:

Listan över försvenskade stavningar som språkbrukarna har ratat kan också göras lång. *Bagel* vann över *beigel* och i svensk press går det – trots språkvårdens rekommendationer – tio *influencer* på varje *influere*.

3. Arbetet med att förbättra urvalskriterierna fortsätter

Ovan har de viktigaste urvalskriterierna för den svenska nyordslistan presenterats, liksom de avvägningar och diskussioner de

väcker när den långa ”rålista” av ord vi utgår från bantas ner till den slutliga listan. Vi försöker så långt möjligt följa kriterierna i sovringen, som görs först via vår bedömning som redaktörer och sedan via en omröstning med ett antal utvalda språkvetare. Det finns dock en rad saker som bör göras framåt för att främja urvalskriterierna som ett verktyg i arbetet med nyordslistan ytterligare.

Kriterierna och lexikografiska principer ska fortsatt finslipas och diskuteras i samråd med andra nyords- och ordboksredaktioner och i det nordiska nätverket för språknämnderna. Urvalskriterier i annat nyordsarbete internationellt ska inventeras, delvis inom ramen för en forskningsinventering om nyordsarbete. Vissa kriterier behöver då belysas och preciseras mer, som tids- och mängdgränser för frekvens och frekvensutveckling, kvoter för engelska lån och så kallade vardagliga ord samt tydligare ramar för publicering av känsliga och politiserade ord.

Textkorpusar med bredare innehåll bör byggas upp, där mer korpusbaserade metoder och sökningar justerade efter bättre definierade urvalskriterier används. På sikt bör sökmetoderna tillämpas även i automatisk nyordsexcerpering, i samarbete med det nordiska nätverket och med språkteknologisk expertis på Språkbanken vid Göteborgs universitet. Samtidigt bör det tas fram formaliserade rutiner för urvalskriterierna också i den löpande, dagliga excerperingen (utanför korpussökningarnas ram).

Till syvende och sist bygger valet av ord ändå på en subjektiv bedömning. Det är inte fel, men urvalsprinciperna bör ändå göras så genomskinliga och vetenskapligt underbyggda som möjligt. Svensson har gjort två undersökningar av orden i listorna, dels en 2017 för listorna 2007–2014 över ordens överlevnadspotential, dels en mer allmän 2020 för alla listor till och med 2019. I den senare konstateras att tre av fyra nyord är substantiv, att två tredjedelar av dem är sammansättningar och att ungefär hälften av orden har sitt ursprung i engelskan. Eftersom urvalskriterierna skärpts och beskrivits mer i detalj först de senaste åren, behöver det snart även

göras en utvärdering av urvalskriterierna i listorna från 2015 och framåt – för att se hur väl de fungerar för det faktiska slutresultatet.

Den mediala uppmärksamheten för den svenska nyordslistan är i dag mycket stor. Med den höjda kvalitet som skärpta kriterier och metoder kan ge tror vi att nyordslistans betydelse för att skapa diskussioner om språk i samhället kan bli ännu större.

Litteratur

Ordböcker och nyordslistor

- Agazzi, Birgitta (2015): *Nyord i svenskan: blogg, fulbryt, pudla, rondellhund och andra nytillskott från A till Ö*. Stockholm: Morfem.
- Heidemann Andersen, Margrethe, Marianne Rathje & Eva Skafte Jensen (2020): *Dansk Sprognævns nyordsliste 2020*. Dansk Sprognævn. <dsn.dk/ordboeger/nye-ord-i-dansk/nyordslister/dansk-sproгнаevns-nyordsliste-2020/> (mars 2021).
- Karlsson, Ola & Anders Svensson (red.) (2020): *Nyordslistan 2020*. Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. <isof.se/sprak/nyord/nyordslistan-2020.html> (mars 2021).
- Nye ord i dansk 1955 til i dag* (u.å.). Dansk Sprognævn. <dsn.dk/ordboeger/nye-ord-i-dansk/om-nye-ord-i-dansk/> (februari 2021).
- Oxford Languages (2020): *Words of an Unprecedented Year*. <languages.oup.com/word-of-the-year/2020/> (december 2020).
- Quasthoff, Uwe, Sandra Liebold, Nancy Taubert & Tanja Wolf (2007): *Deutsches Neologismenwörterbuch*. Berlin: De Gruyter.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista* (2015). 14 uppl. Stockholm: Svenska Akademien. <svenska.se> (februari 2021).
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Stockholm: Svenska Akademien. <svenska.se> (februari 2021).

Språkrådet (2017): *Årets ord 2017: falske nyheter*. Faktaark. <sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt/2017/arets-ord-2017-falske-nyheter/> (mars 2021).

Andra källor

Dansk Sprognævn (u.å.): *Hvad er nye ord?* <dsn.dk/ordboeger/nye-ord-i-dansk/om-nye-ord-i-dansk/hvad-er-nye-ord/> (februari 2021).

Grønvik, Oddrun (2018): Naturvitskapleg ordtilfang – på veg frå særspåk til allmennspråk. I: *LexicoNordica* 25, 55–75.

Karlsson, Ola & Susanna Karlsson (u.å.): *Normuppfattning och attityder till Språkrådets roll*. Rapport från Språkrådet.

Nørby Jensen, Jørgen (2017): *Nye ord i dansk – 10 år på nettet*. <dsn.dk/nyt-fra-sproгнаevnet/september-2017/nye-ord-i-dansk-10-aar-paa-nettet/> (mars 2021).

Petersson, Stellan & Emma Sköldberg (2020): Beskriva utan att diskriminera. Representation av könsidentitet och sexuell läggning i *Svensk ordbok*. I: *LexicoNordica* 27, 97–115.

Rathje, Marianne & Margrethe Heidemann Andersen (2021): *Kan babes og fuckbois bruges i sprogforskning? Om Dansk Sprognævn's talesprogs-korpus fra reality-tv-serien Ex on the beach*. <lingoblog.dk/kan-babes-og-fuckbois-bruges-i-sprogforskning-om-dansk-sproгнаevns-talesprogs-korpus-fra-reality-tv-serien-ex-on-the-beach/> (mars 2021).

Retriever (u.å.): *Mediearkivet*. <retriever.se/product/mediearkivet/> (december 2020).

Sjöberg, Göran (u.å.): *Dagens nya ord*. <twitter.com/dagensnya-ord/> (mars 2021).

Sköldberg, Emma (2016): Innehållet i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* – eller kampen mellan norm och bruk. I: *Språk och norm – Rapport från ASLA:s symposium, Uppsala universitet 21–22 april 2016*. <uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1156919/FULLTEXT02.pdf/> (februari 2021).

- Sköldberg, Emma (2018): Samhällsförändringar ska speglas i Svensk ordbok. I: *Språkbruk* 4/2018. <sprakbruk.fi/-/samhallsforandringar-ska-speglas-i-svensk-ordbok> (februari 2021).
- Språkbanken (u.å.): *Korp*. <spraakbanken.gu.se/korp/> (december 2020).
- Svensson, Anders (2017): Nyordens flippar och floppar. I: *Språktidningen* 3/2017. <spraktidningen.se/artiklar/2017/03/nyordens-flippar-och-floppar> (februari 2021).
- Svensson, Anders (2020): Svenskan växer ord för ord. I: *Språktidningen* 4/2020. <spraktidningen.se/artiklar/2020/04/svenskan-vaxer-ord-ord> (februari 2021).
- Våge, Ole Kristian & Gisle Andersen (2014): Nyord, kriterier og språknormering i en årlig kåring. I: Margrethe Heidemann Andersen, Pia Jarvad & Jørgen Nørby Jensen (red.): *Neologismer. Dansk Sprognævns 2. seminar om nye ord. København 5.–6. november 2013*. Sprognævnets konferenceserie 3. Dansk Sprognævn.

Ola Karlsson
språkvårdare, nyordsredaktör, språkkonsult, fil.mag.
Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen
Box 20057
SE-104 60 Stockholm
ola.karlsson@isof.se

Dette 28. nummeret av LexicoNordica tar opp temaet nordiske ordbøker og normer. I Norden er det lang tradisjon for ordbøker med et normativt preg, og ordbokbrukerne tolker ofte ordbøkene som en fasit på hva som er riktig, uavhengig av hva redaktørenes intensjon måtte være. Leksikografene opplever på sin side gjerne en spenning mellom ønsket om å skildre ordforrådet slik det framstår i bruk, og forventningen om å speile en viss norm. Ulike problemstillinger knyttet til leksikografi og normer diskuteres i de tematiske bidragene.

Tidsskriftet inneholder i tillegg ett ikke-tematisk bidrag, to anmeldelser av leksikografiske ressurser, et minneord og aktuell informasjon fra styret i Nordisk forening for leksikografi.

Arbeider som ønskes anmeldt, kan sendes til hovedredaktørene i tidsskriftet eller til et av medlemmene i redaksjonskomiteen.

LexicoNordica

Utgiven av

Nordisk förening för lexikografi (NFL)

Trycks med stöd från

Nordplus Nordens Språk

Tidskriften kommer ut varje år i november
och skickas till NFL:s medlemmar.
För icke-medlemmar är priset NOK 250.

Tidskriften kan beställas genom att sända
e-post till nordisk.lexikografi@gmail.com.

- 1 · 1994 Nordiske ordbøker i et samfunnsperspektiv
- 2 · 1995 Grammatikk i bilingvale nordiske ordbøker
- 3 · 1996 Korpusbasert leksikografi i Norden
- 4 · 1997 Ordbøker over små språk i Norden
- 5 · 1998 Fagleksikografi i Norden
- 6 · 1999 Innvandrerordbøker i Norden
- 7 · 2000 Nordiske leksikografiske tradisjoner
- 8 · 2001 Ordbøker mellom de nordiske språkene
- 9 · 2002 Språknormering i nordiske ordbøker
- 10 · 2003 Ordbokkritikk i Norden
- 11 · 2004 Bilingval leksikografi i Norden
- 12 · 2005 Elektroniske ordbøker i Norden
- 13 · 2006 Historiske ordbøker i Norden
- 14 · 2007 Leksika og ensyklopedier i Norden
- 15 · 2008 Ordbokbruk i Norden
- 16 · 2009 Ordforbindelser i nordiske ordbøker
- 17 · 2010 Leksikografi og språkteknologi i Norden
- 18 · 2011 Onomasiologiske ordbøker i Norden
- 19 · 2012 Betydningsbeskrivelser i nordiske ordbøker
- 20 · 2013 Leksikografi og lingvistikk i Norden
- 21 · 2014 Store ordbøker i Norden
- 22 · 2015 Språklige varieteter i nordiske ordbokressurser
- 23 · 2016 Nordiske ordbøker og pedagogikk
- 24 · 2017 Navn i nordiske ordbøker
- 25 · 2018 Fagspråk i nordiske ordbøker
- 26 · 2019 Nordiske ordbøker med to eller flere språk
- 27 · 2020 Kontroversielle ord i nordiske ordbøker
- 28 · 2021 Nordiske ordbøker og normer